

Az állománygyarapítás problémái: teológia

Nagyratörő címe ellenére az alábbi cikk célkitűzései roppant szerények: a szerző szinte felsorolni sem tudná, mi mindenről *nem* fog szólni az alábbiakban, az azonban bizonyos, hogy nem lesz szó benne az állománygyarapítás (mint az állományalakításnak az apasztással korrelatív része) általános problémáiról, annál is kevésbé, mivel ezen a téren a hazai könyvtári szakirodalom kétségkívül kiemelkedőt produkált. Nemzetközi összehasonlításban is kiállják a próbát, sőt a nemzetközi szakirodalomnak is az élvonalában helyezkednek el az olyanféle munkák, mint *Ferenczy Endréne Gyűjteményszervezés* (Bp., OSZK, 1998) című opusza, vagy az általa írt nagyfejezet e témáról a *Könyvtárosok kézikönyve* első kötetében (Bp., Osiris, 1999), *Papné Angyal Ágnes* roppant tartalomgazdag kis füzeté *Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei* című sorozatban (Bp., Könyvtári Intézet, 2001), a régebbiek közül *Hegyközi Ilona* és *Kovács Lászlóné A könyvtári állomány* (Bp., Tankönyvkiadó, 1990) című könyve, vagy *Simon Zoltán Állománygyarapítás és -apasztás. Az állomány tárolása* (Bp., OMIKK, 1982) című munkája. A felsorolás korántsem teljes, a remek szakkikkek és szaktanulmányok hosszú sorára még csak nem is utaltunk. (Pedig, kivált annak idején, a szakrészesítés kapcsán, nagyobbrészt egymással vitában álló dolgozatok akár önálló újraértékelést, értelmezést is megérdemelnének, egy ilyen szemlézés igen dús eredményekkel látszik kecsegtetni.)

Az alábbi cikk – ez teljesen természetes – nem ezekkel a munkákkal kívánna versenyezni (ha kívánna sem tudna, ezeregy okból). De – megintcsak természetesen – nem pályázik olyan babérokra sem, hogy rendszeresen tárgyalja egyetlen tudomány, egyetlen diszciplína, a teológia állománygyarapítási problémáit, hisz ahhoz önálló könyvre, monográfiára lenne szükség, no meg, meglehetősen előmunkálatokra, amelyeknek azonban se híre, se hamva ezideig (ha jól tudom, a nemzetközi szakirodalomban sincs ilyenféle összefoglalás, ha nem tekintjük ilyennek, de persze ne is tekintsük, a különböző teológiai szakkönyvtárak gyűjtőköri szabályzatait, kódexeit stb.). Végül nem tekinthető az alábbi írás egyetlen problémára kihegyezett, egyetlen, szigorúan körülhatárolt témát explicálni óhajtó szakkikkek sem. De hát minek tekinthető akkor?

Talán leghelyesebb, ha a szerző vallomást tesz, ha már fogalmi egzaktsággal, diszkurzív módon képtelen kifejezni magát.

Jelen sorok szerzőjét a következő kétségek szokták bántani, hivatali munkája (szerző az *Új Könyvek állománygyarapítási tanácsadó* egyik szerkesztője, „revíziós területe” a vallási irodalom) végzése során: hihetetlenül megnőtt, nagyságrendekkel a régi mennyiség fölé növekedett újabban a vallási, így a teológiai irodalom képviselője is a könyvkiadásban. (Ez persze több mint érthető: a rendszerváltás előtt állami kiadók ilyesmivel még elvétve is alig foglalkozhattak, az

egyházaknak pedig sem pénzük, sem „kontingensük” nem volt nagyszabású kiadási tevékenységre, a könyvtárak pedig alig-alig vehettek ilyesféle tematikájú könyvet, hacsak ideológiai vádakkal nem óhajtották magukat kitenni.) Ez a mennyiségi plusz természetesen zavarbaejtő. Zavarbaejtő annál is inkább, mivel épp a vallásos, vallási irodalom esetében lehet a legnagyobb a tárgy nem, vagy csak félig-meddig való ismerete, itt hiányzik leginkább a mérce, itt mondanak leginkább csődöt a más szakok esetében használatos módszerek és technikák, itt a legkisebb az eligazodást segítő „műszerek” (segédletek, útmutatók, tanácsadók stb.) jelenléte, itt találhatók legkevesbé kanonizált nevek, művek, irányok, és – utoljára, de nem utolsó sorban – itt lehet talán a legkevesbé számítani a könyvtárosnál, a gyarapító könyvtárosnál többet tudó, igényeiket pontosan megfogalmazni képes olvasókra, felhasználókra, igényeiket, elvárásait artikulálni képes könyvtár-, könyvtári állomány látogatókra.

Külön is érdemes megjegyezni, hogy – megintcsak talán – a vallási irodalom esetében szabadult el leginkább a „pokol”, a legtöbb dilettáns, mindenféle szakmai mércét nélkülöző kiadvány ezen a téren lát napvilágot, hisz itt érezhető a legkevesbé valamiféle kontroll. A különböző egyházak egymás közti tanbéli, felfogásbéli, teológiai (stb.) ellentéteit fel- és kihasználva, az általános, régóta, és szinte mesterségesen kitenyézett „metafizikai”, vallási szükségleteket és vágyakat, igényeket megfogalva ezen a területen lépett és lép fel folyamatosan a legtöbb költő, szélművész, magánkinyilatkoztatásban részesülő, Istennel (vagy az ő angyalaival) közvetlen kapcsolatokra hivatkozó, járatlanokat, vallásilag, teológiailag iskolázatlanokat (és ki nem az?) megtévesztő „szakíró”, (magán)próféta, guru stb.

De problémaként jelentkezik, merül fel a teológiának mint olyanak a státusa is, szellemi, tudományos rangja, helyzete. Hisz tudomány voltát nemcsak a pártállam ideológusai vitatták, tagadták, az mindenkor vitatott volt az újkor során, és az ma is, tanúskodnak erről a legkülönbözőbb tudományfilozófiák, filozófiai megközelítések, a természettudományos világképet kialakítók, a legkülönbözőbb okokból ateista megközelítéssel (már akár módszertani, hipotetikus, akár elvi, szigorúan módszeres, akár „világnézeti” jellegű ateizmusról van szó, az ún. gyakorlati, mintegy az epokhét ilyenféle módon érvényesítő ateizmusról nem is szólva) élők hosszú sorának publikációi, stb.

És persze problémaként jelentkezik az is, ami az állománygyarapítás kapcsán csak a legutóbbi időkben merült fel, illetve hát nemigen merült fel, épp csak igényként, irányultság-változási lehetőségként jelent meg a horizonton. Az ún. tartalomszolgáltatásra, a tartalomszolgáltatás kérdéskörére gondolunk. Természetesen nem a tartalomipar (content industry) vonatkozásában értett, értelmezett tartalomszolgáltatásra gondolunk. A tartalomszolgáltatást az állománygyarapítással kapcsolatban látó koncepciókra gondolunk, arra, amelynek semmi köze a csak számítógépes, elektronikus megoldásokban gondolkodók tartalomszolgáltatás-koncepcióival, annál inkább a nem csupán formai megoldásokat keresők, hanem a tartalmat (tudományos, ismeretterjesztőt, tárgyspecifikusat stb.) előtérbe állítók elképzeléseivel. (Az ilyen típusú tartalomszolgáltatásra szép példák *Monok István* vonatkozó, ismert publikációi, értekezései, előadásai, például, de csak többek közt a tudós könyvtárossal kapcsolatos eszmefuttatásai, fejtegetései.)

Miről szólunk tehát a továbbiakban? Mindenekelőtt a teológiáról mint olyanról fejtenénk ki gondolatainkat, majd a teológiai irodalom klasszikus állománygya-

rapítási kérdései közül elemeznénk néhányat, végül a tartalomszolgáltatás/teológia/állománygyarapítás hármaskörre kapcsán íránk le gondolatainkat. De persze mindhárom vonatkozásban erős megszorításokkal élnénk. Teológián elsősorban, sőt szinte kizárólag a keresztény teológiát értjük majd a továbbiakban. Elsősorban azért, mert a többi világvallásnak a szó szigorú értelmében nincs is teológiája (még a leginkább teológiával megáldott-megvert zsidó vallásnak is tagadja hogy teológiája lenne a hiteles szerzők legtöbbször, különös élességgel és következetességgel a kérdéssel legtöbbször foglalkozó hazai főrabbi, *Raj Tamás*). De azért is, mert a keresztény teológia mennyiségileg is, minőségileg is, a feltételezhető igénylőket tekintve is túlnyomó erősségű, és azért is, mert az ebből (a keresztény teológiából) levonható tanulságok mutatis mutandis érvényesíthetők más teológiákra is (amennyiben azokat teológiának tekintjük). Ami a klasszikus állománygyarapítási kérdéseket illeti, itt a megszorítások legfőbbje az lesz, hogy eltekintünk a „jólfésült”, a szakirodalomban standardként tekintett megoldásoktól és módszerektől. Eltekintünk egyrészt azért, mert ezen a síkon az előjáróban felsorolt munkák megnyugtatóan eligazítanak, legfeljebb az ő mondandóikat rekapitulálhatnánk, a vázlatosság, rövideg okán nyilván vulgarizálva, meghamisítva és mindenképp redundanciát okozva, de azért is, mert ezt a részt átvezetésnek tekintenénk a harmadikhoz, a tartalomszolgáltatási szempontokat felvetőhöz, úgy szólnánk hát róluk, mint amelyek szervesen átvezetnek hozzájuk, vagyis – ezúttal tudatosan – meghamisítanánk őket. Végül hangsúlyozni vagyunk kénytelenek azt is, hogy cikkünk nem kiérlelt koncepciót közvetít. Egy nehéz és problémákkal többszörösen megvert területről gondolkodnánk, abban a biztos tudatban, hogy sokkal több kérdést vetünk fel, mint ahányra választ is kínálnánk, hogy sokkal több megalapozatlan és – enyhén szólva – vitatható megállapítást nyújtunk, mint igazi szakcikkhez illene. Titkon abban reménykedünk, hogy – esetleg épp e cikk kiváltotta bosszúság, ellentmondási kedv, netán felháborodás – olyan írásműveket generál majd, amelyből mindenki, önző módon e sorok szerzője is választ kap az őt kínzó, de általa megoldani, megválaszolni képtelen kérdésekre.

A teológiáról

A teológiáról mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy nem azonos, nem azonosítható a vallással, vallásokkal tudományosan foglalkozó olyan diszciplínákkal, mint a vallástörténet, a valláspszichológia, a vallásszociológia, vallásfilozófia (stb.). Ezek a tudományok mintegy kívülről tekintenek a vallási jellegű jelenségekre, attitűdökre, elképzelésekre (stb.). Akár vallásos, konfesszionálisan meghatározható, akár vallástalan, ateista szerző műveli ezeket a szakokat, mércéi, módszerei, eredményei azonosak kellene hogy legyenek, vagy csak annyiban eltérőek, mint minden más „normál” tudományban, amelyek természetesen koncepciók, hipotézisek, módszerek, metodológiák, empirikus adatok (és azok értelmezései) stb. vitáin, küzdelmein, paradigmaváltásain keresztül fejlődnek, konstituálják önmagukat folyamatosan. A teológia ott és akkor „kezdődik”, amikor és ahol *nem* a magában álló emberi ész (elme, mind, Vernunft) a végső instancia, hanem valami egészen más, szakkifejezéssel élve, a hívő elme, a kinyilatkoztatásra támaszkodó elme, a kinyilatkoztatást, Isten szavát mércéül és alapul elfogadó ész ez az instancia. A kinyilatkoz-

tatás, Isten szava, „igéje” persze különbözőképp értelmezhető. Tekinthesd, mint a katolikusoknál, a Szentírás, a szenthagyomány és az egyházi tanítóhivatal (ennek ilyen-amolyan interpretációi szerint különbözőképp) határozatai (stb.) együttesének, konglomerátumának (esetleg szerves egységének), vagy, mint a protestánsoknál, egyedül az Írásnak (sola Scriptura), a lényeg az, hogy *csak* a hívő elme, a hittől megtermékenyített, a kinyilatkoztatás talaján álló elme szólalhat meg a teológiában, amely így annyiféle lehet, amennyiféle kinyilatkoztatást ismer el ez az elme, amennyiféle hit (akár szigorúan a kereszténység keretei közt maradván is) lehetséges és van. Az így felfogott teológia tehát nem tudomány a szó szokásos értelmében, vagy legalábbis egészen különös, egyedi-egyszeri tudomány. Mit kezdhet vele, miként viszonyuljon hozzá a „semleges”, mert könyvtárosként semlegesként viselkedni kénytelen, saját konfesszionális elkötelezettségét szükségképp zárójelbe tevő (saját ateizmusára, teológia-ellenességére ez a zárójelezés, epokhé ugyanúgy érvényes) szakember? Mindenekelőtt azt kell meggondolnia, hogy – nem objektíve, nem sub specie aeternitatis, de funkcionálisan – a teológiának van értelme, van jelentősége, van – a szó legtágabb értelmében – funkciója. Mi légyen ez? Mindenekelőtt talán az, hogy a teológia immáron kétezer éve szerves része a nyugati kultúrának. Ennek a kultúrának egésze sem, számos részjelensége, szférája sem érthető meg azok nélkül a koncepciók, teológiai koncepciók nélkül, amelyek mintegy a háttérből, informálisan (de sokszor nagyon is az előtérből, a szó középkori, arisztotelianus módjára formálisan, azaz lényegszerűen) meghatározták. A példák sokasága hozható fel itt, és nemcsak a vallásos művészetre, a teológia szolgálóleányaként felfogott filozófiára, vagy akár a rejtett teológiai premisszákkal élő modern racionalista világképekre (lásd a Lourdes-be zárandokoló Descartes esetét, vagy a világképét Biblia-egzegezésekkel „alátámasztó” Newtonét) utalhatunk, hanem olyasféle dolgokra is, mint Brueghel művészete, amelyről hazánkfia, Charles de Tolnay mutatta ki, hogy nem érthetők minden életszerűségük, „realizmusuk” ellenére sem, a mögöttük álló, szerkezetüket, motívumaikat, toposzaikat a legkisebb részletekig meghatározó teológiai világkép nélkül. A teológia tehát „nem hagyható ki”, nem mellőzhető, nem nélkülözhető. És korántsem csupán a múlttól, a talán végleg elmúltól van szó. Bizonytalán nem véletlen, hogy napjainkban alig van olyan társadalomtudományi, szellem- vagy embertudományi munka, amely ne hivatkozna teológusokra is. Zsilka János nyelv tudományi opuszai mögött – maga a szerző fejtette ki ezt kismonográfia terjedelmű tanulmányában – veretes teológiai koncepciók állnak (ha persze maga a szerző konfesszionálisan nem is „meghatározható”). A hangsúlyozottan ateista Tőkei Ferenc a Szentháromság-tanból vezette le (a történelmi materialista koncepció egyik csúcsteljesítményeként) a feudális termelési mód triadikusságát, Tengelyi László szinte minden nagyírú munkája (A bűn mint sorseseeménytől a Der Zwitterbegriff Lebensgeschichte-ig és tovább) a teológia jegyében (is) áll, jöllehet itt sem konfesszionális kötöttségekről van szó, sőt. De hisz magától is nyilvánvaló, hogy egy teológiával (a teológia szinte egyeduralmával) induló kultúra minden eleme többszörösen át meg átvárt a teológiától.

Talán az eddig előadottak is bírnan némi bizonyító erővel, de a teológia igazi státusát a mai kultúrában talán azzal nyomatékosíthatjuk meg leginkább, ha a filozófiára vetünk egy futó pillantást. Itt ugyanis már nem a mögöttes meghatározókra kell figyelniük elsősorban, a kapcsolat jellege sokkal inkább szembeeszkő. Igen jellemző tény, hogy a nemrég az Osiris Kiadónál megjelent kézikönyv,

a *Teológusok lexikona* egyszerűen képtelen volt differenciálni filozófusok és teológusok között. (Nagy hibája is a műnek, hogy számos, nyilvánvalóan nem teológus filozófust felvett címszavai közé, talán még több, a teológiában is jelentős bölcselet pedig – eminenter filozófiai munkássága okán – kihagyott a lajstromból.) A műnek hibája ez, viszont a dolog természetéből egyenesen adódik. A filozófia (a mindenkori, a mostani is beleértendő) és a teológia közt egy hatalmas közös sáv található. Egészen primitíven kifejezve magunkat, azt mondhatjuk, hogy a filozófusok és teológusok gátlástalanul átnyúlnak egymás területére. A *theologia naturalis* (természetes teológia) tisztán filozófiai diszciplína, a dogmák kifejtése, értelmezése, egymással kapcsolatba hozása (stb.) filozófiai arzenál nélkül egyszerűen elképzelhetetlen, de a filozófusok is szüntelen teologizálni kényeszerülnek, és éppen nem csak történeti (tudománytörténeti) kalandozásaik során. Arról nem is beszélve, hogy olyan filozófusok, mint Pascal, mint Kierkegaard, mint Max Scheler (a sor hosszan folytatható lenne) egyszerűen értelmezhetetlenek teológiai felszereltség nélkül.

A fentiekből (is) következően, természetesen telis-teli van közéletünk is teológiával. A tévében, kerekasztal-beszélgetések és hasonlók kapcsán óhatatlanul szóhoz jutnak teológusok is, essék szó akár klónozásról, akár a genetika etikai problémáiról, akár a fűzparancsolat mai értelmezhetőségéről, akár a kozmosz „emberarcáról”, akár arról, vajon van-e „nagy narratíva”, avagy a posztmodern próféta(é)knak (első helyen az amerikai Rortynak) van igaza stb. Így azután az sem csoda, ha olyanféle szerzők esetében is nyomatékosan találkozhatunk teológus szerzőkre való hivatkozásokkal, teológusokkal való vitákkal, mint a szociológus, társadalomfilozófus Hankiss Elemér, a filozófiai esszéíró, politikafilozófus Tamás Gáspár Miklós, vagy az (ateista) tudománytörténész Vekkerdi László.

És van – természetesen – olyanféle funkciója is a teológiának, mint – mondjuk – a szakértőknek bármilyen szak- vagy gyakorlati terepen. A teológusok természetesen roppant módon tisztelik a vallásos lángelméket (katolikuséknál a szenteket, minden keresztény felekezetben a misztikusokat, a látnokokat, az „Istenlátókat” stb.). Annak eldöntése, hacsak nincs közvetlen isteni beavatkozásról, csodáról szó, hogy valaki tényleg vallási, vallásos lángelme-e, vagy ügyes kókler, saját magát is megtévesztő „látó ember”, avagy valami hasonló, természetesen a teológia, a teológusok dolga, tiszte. Még a (katolikus) szentek esetében is a szenteknek sohasem mondható teológusok kezében van az ellenőrző és a hitelesítő vagy éppen elvetendőnek nyilvánító végzés hatalma (gondoljunk ne csak a szenttéavatási „percek” teológiai apparátusára, de arra is, hogy – tisztem azt misztikusoknál – a látomások ortodox voltát ki mások, teológusok döntenek el, a még élő, de leendő szentek lelkiatyjai menet közben is ellenőrizték, „szakértették” az akár skizmatikus vallási géniuszok lelki életét, látomásaik hitelét stb.). Ezt az ellenőrző funkciót, ezt a mérce-jelleget természetesen másként is figyelembe kell és lehet venni. Hogy teológiailag releváns-e valamely személy, jelenség, tárgy vagy dolog, afelől csak a teológia hivatott döntenet. És ezt a mérce szerepet használhatja, kezében a teológiai apparátussal, a laikus is, amikor – mondjuk – egy Jézus-életrajzot, egy Jézus-regényt olvas. Hogy teológiailag hű, hiteles, elfogadható avagy „eretnek”, elhajló, a vallási-vallásos mércét el nem viselő Jézus-regényről, Jézus-filmről (stb.) van-e szó, azt a teológiai vizsgálódás dönti, döntheti el. Természetesen ez a mérce alkalmazható akkor is, ha vallási közösségek, lobbik, netán egyházi em-

berek szólalnak fel valami ellen. Vajon teológiailag, azaz elméletileg, teoretikusan igazuk van-e, vajon valóban az ügy meritumát érintően szóltak-e hozzá a dolgokhoz, a laikus is csak teológiai stúdiumok révén döntheti el. Ezért is vélik sokan úgy, hogy a laikusok teológiai iskolázottságára, felsőfokú iskolázottságára feltétlenül szükség van, hogy a laikusok teológiája – éppen ebből a szempontból, elsősorban ebből a szempontból – kiemelkedően fontos. Nos, ami az egyháziak részéről – ebben a vonatkozásban – fontos, az nem kevésbé az a laikusok jól felfogott (intellektuális) érdeke szempontjából sem.

A teológiára tehát szükség van, a teológiát tehát ismernie kell a mai világban eligazodni vágyó (kénytelen) embernek is. Arról immáron nem is szólva, hogy az emberi kultúra olyan fényes nevei, nagyságai, mint Hermann Schell, Matthias Joseph Scheeben, Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner, Romano Guardini, Karl Barth, Rudolf Bultmann, Paul Tillich, Wolfart Pannenberg (stb., és most csak a tágabban vett jelen nagyjait sorjázattuk, a „régiekről” szavunk sem hallatott) mind-mind teológusok, nevük mindenki szájában, műveik sehol? még a könyvtárban sem? Bizonyal képtelenség.

Végül még egy, igaz blaszfémikus példa. Voltaire híres-hírhedt mondását, mely szerint áldozáskor, úrvacsora vételekor a katólikusok Istent esznek, a reformátusok kenyeret fogyasztanak, a lutheránusok pedig Istennel kent kenyeret, vajon értheti-e teljes (ámbár istenkáromló) értelmében, aki járatlan a teológiában?

Ám miként lehet, ha egyszer már kell, eligazodni a teológiai irodalomban, a teológia „tudományában”? Mit tehet az állománygyarapító könyvtáros?

Teológia és állománygyarapítás

Írtuk volt, hogy nehéz a terep. Bizony az. Több szempontból is. Mindenekelőtt talán azért, mert a témában nemigen járatos nehezen tesz különbséget teológia és általában vett vallásos, vallási irodalom között. Természetesen mi sem ajánlhatunk könnyű, mindenkor, mindenben eligazító distinkciót. Ám valami általánosságfélét talán igen. A vallási, vallásos irodalom mindenekelőtt a hívekhez szól. A (saját) vallásukat gyakorlókhoz. (Az ÚK ajánlásai ezt általában úgy jelölik, hogy hívó, gyakorló katólikusoknak (protestánsoknak, pünkösdistáknak stb.) ajánlható/ajánlandó.) Az ilyesféle irodalom, az ilyesféle könyvek *gyakorlati* jellegűek, célkitűzésűek. Segíteni próbálják a híveket abban, hogy életüket vallásuk parancsolataihoz, alapigazságaihoz (stb.) híven, azok szellemében alakítsák. Segíteni próbálják őket, hogy a világot az adott vallás szellemében értelmezzék, hogy lelki életüket, vallásos hozzáállásukat, etikájukat (stb.) a megfelelő teológia kívánalmai szerint alakítsák, eddzék, hogy a vérükké, a rutinjukká váljon ez vagy az a vallási világkép. A teológia más. Célja éppen nem gyakorlati. Annyiban mindenképp hasonlít a tudományhoz, hogy az objektív (általuk objektívnek tartott) igazságra (az igazság ősi fogalmáról, az *adecvatio rei et intellectus*-ról van itt szó) törekszenek, azt kívánják megfogalmazni, fogalmi nyelvbe önteni, tudományos rendszerességgel és módszerességgel előadni, a gyakorlatra való – a szó legtágabb értelmében véve itt a szót – minden tekintet nélkül. A teológia nem kegyes olvasmány, nem aluszékony lelkek ébresztője, nem a vallásos élet intenziválásának eszköze, nem „szépirodalom”. (Az ún. kériigmatikus teológia természetesen kivétel, de ezt – az egyszerűség kedvéért –

ezúttal mi helyezzük zárójelbe, mi függesszük fel vele szemben az ítéletet, mi gyakoroljunk epokhét.)

Természetesen így felfogva, egészen más kritériumai vannak a vallásos irodalom és a teológia állománygyarapításának. Az elsőre – azt hiszem – teljességgel érvényesíthetők és így érvényesítendőek az állománygyarapítás standard szabályai és módszerei. Mindenekelőtt arra gondolok, amit minden állománygyarapítási segédlet vagy szakkönyv az első helyek egyikén említ: tekintettel kell lenni a megfelelő igényekre, az olvasók táborának (persze a konkrét, az adott könyvtár olvasótáborának) artikulációjára, a műveltségi, nembéli, iskolázottsági (stb.) adatokra, és – ebben az esetben ez az első – a vallási megoszlásra is. (Tiszta kis község ez, mondja Móricz falusi bírója a falut meglátogató katolikus püspöknek, itt csak reformátusok laknak.) Más, egészen más a helyzet a teológiával. Mint talán sikerült valószínűsíteniünk, a teológia nem vallásfüggő valami. Ami a kegyes irodalom esetében az első szempont, az a teológiában nemcsak nem első, de szinte szóba sem jön. Ami a teológia általános és kulturális, filozófiai és civilizációs jelentőségét adja, az nem kívánja meg a felekezeti mérlegelést, sőt, azzal egyenesen szemben áll. De egyéb eltéréseket is regisztrálhatunk szépszámmal. A tudományos művek (és – talán megengedhetjük magunknak, hogy ezentúl a teológiát tudománynak tekintsük, persze a megfelelő mentális reservatióval élve) általános állománygyarapítási szempontjai (módszerei, mérőeszközei, gyakorlata) nem, vagy legalább nem úgy érvényesek rá, mint a már emlegetett „normál” tudományra. Hanem sokkal inkább úgy, mint a filozófiára. Mindenekelőtt azért, mert, bár a teológia is fejlődik, benne nincs avulás. Amiként napjaink angolszász analitikusai – akik például az Ént nem tekintik szubsztanciának, hanem, legalábbis Oxfordban, egyszerű pragmatikus fikciónak – kortársakként vitatkoznak Platónnal és Arisztotelésszel, akként a ma teológusai számára is egyenrangú vitapartner Origenész vagy Aquinói Tamás, Marcus vagy Augustinus. Nincs avulás, legalábbis a nagyok vonatkozásában nincs. És ekként a tudománytörténet is egészen más redőket vet. Szép és hasznos, ám elsősorban *történeti* stúdium minden tudománytörténet. Nem így a filozófia és a teológia tudománytörténete. Ezek esetében nem a történeten van a hangsúly. Igen szépen megfogalmazta ezt már Windelband is, aki a filozófiatörténet tanulmányozását egyenesen a filozófia organonjának tekintette (mind nagy Lehrbuchjában, mind kétkötetes Präludien című tanulmánykötetében hosszú passzusokat szentelve a kérdésnek), hogy azután Hartmannon keresztül Szigeti József így szinte mindenki egyetértsen vele. Nos, a teológiatörténet sem „történeti”. Aktuális dolgokról, a teológia szempontjából aktuális dolgokról szólnak a patrisztikus atyáktól Pannenbergig mindahányan, egyikük szavát sem lehet hallatlanra venni.

Az avulás nélküli állomány esete forog fenn tehát a teológia vonatkozásában. Ám éppen ez jelent és kölcsönöz különös súlyt a válogatásnak. Hisz elesik a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb mérce, az idő által diktálté.

De elesik egy másik mérce is. A normál tudományok esetében a legfontosabb állományrész a nagy kézikönyveké, amelyekben le van fektetve egy-egy adott tudomány ma érvényes legfontosabb ismeretanyaga. Ha csak ez az éppen aktuális kézikönyv (legyen lehetőleg többkötetes, szerkesztőként jegyezzék az adott szakma legnagyobbjai) megvan az állományban, nagyobb baj már nem történhet. A lényeg található meg. Renan annak idején (a pozitivistá tudományfelfogás bűvö-

letében, csak ifjúkorában volt ez jellemző rá) azt mondta (sőt írta) volt, hogy a (szép)irodalmi műveket, kivált a régieket mihamar felváltják majd a jó irodalomtörténetek. Az olvasóknak elég lesz azokat tanulmányoznia, az eredeti szövegeket pótolják majd ezek minden vonatkozásban (majd a nagy Lanson fogja ezért könyörtelenül kigúnyolni Renant). Nos, nemcsak a filozófiához, a szépirodalomhoz is hasonlítható – ebben a vonatkozásban – a teológia. Elsősorban a primér szövegekre van szükség, származzanak bármilyen időszakból, korszakból. A főcsapás iránya, a beszerzés legfőbb gondja ezeknek az alapszövegeknek a begyűjtése és prezentálása. Lehet, az „igények” hic et nunc nem erre irányulnak. De e nélkül nem megy. Ez az alap, erre épülhet rá bármi más, ezt kell elsősorban nyújtani, ha egyáltalán... Ha egyáltalán akarunk teológiai gyűjteményt, bármily kicsinyt és szerényet. És ehhez képest kell alakulnia állománygyarapítási stratégiáinknak, módszereinknek, mércéinknek. Amiként nem filozófiai gyűjtemény az, jóllehet feltalálható benne Kecskés Pál, Sándor Pál, Nyíri Tamás (stb.) összes filozófiatörténete, ha nem találta meg benne a Kritik der reinen Vernunft, akként nem beszélhetünk teológiai gyűjteményről, ha nincs meg benne – csak példával élve – azoknak a lángelméknek legalább egy-egy (persze fontosabb) műve, akikről rövid felsorolást nyújtottunk az imént.

Az alapszövegek, a nagy teológusok munkái azonban nem állhatnak meg önmagukban. Hétpecsétetes titkok lesznek azok a segédanyagok nélkül. Melyek ezek a segédanyagok? Természetesen nem a nagy kézikönyvek, amelyek ma (e sorok írója tapasztalatai szerint) kvázi pótolni hivatottak az alapszövegeket. Schütz Antal, Gál Ferenc, Előd István (stb.) dogmatikái nem pótolják, nem pótolhatják a nagy teológusok munkáit. Nem is igen képesek arra, hogy elvezethessenek hozzájuk. Kész „rendszerek” ezek, akár korszerűbb (és néha vaskosabb, időnként magyarul is megjelenő) német és angol társaik. Rendszerek lévén, önmagukat nyújtják, nem *a* teológiát, annak finom, két évezredes problematikáját. A segéd-eszközök másfélék. Elsősorban szótár és szemle-jellegűek. (Kitűnő példájuk a magyarul is hozzáférhető, Karl Rahner és Herbert Vorgrimler jegyezte *Teológiai kieszótár* (nem is olyan kicsi)), vagyis olyan munkák, amelyek terminológiai és történeti adatolással segítik a nagy szövegek olvasását, megértését, más hasonló munkákkal való összefüggésbe hozását. De hát honnan tudható, mik, melyek az alapszövegek? Amikre azután felépülhet maga a teológiai gyűjtemény, teológiai állomány. Azt hisszük, ez a kérdés már átvezet a tartalomszolgáltatás problematikájába.

Tartalomszolgáltatás–teológia–állománygyarapítás

Említettük már, hogy a tartalomszolgáltatás terminusát nem a content industry kontextusában értjük, értelmezzük. Hogy mire gondolunk leginkább, azt Babits Mihály határozta meg legrövidebben, legszebben, saját könyvtáráról vallva, 1927-ben: „Mindez bizony nem nagyon mutató, sem könyvtári, sem tudós szempontból. Teubnerek és Tauchnitzok mellett közhasználatra való kéziszótárak húzódtak meg... De nem volt az antik vagy modern irodalomnak remekműve, melyet e könyvtárban el ne lehetett volna olvasni és megérteni”. A Teubnerek és Tauchnitzok – természetesen – a szövegkiadásokat jelentik. A szótárak a segédész-

közöket. Az irodalom (a tartalom, a szubsztantív elem)+a hozzájárításukhoz, a megértésükhöz nélkülözhetetlen segédletek. A tartalom szolgáltatása, a teológia vonatkozásában (is), az alapszövegeket jelenti, és azokat a segédleteket, amelyek nélkül azok érthetetlen, olvashatatlan, értelmezhetetlen „vakszövegek”. Csak általuk *szolgáltatódik*, csak általuk válik hozzáférhetővé a *tartalom*, maga a szöveg. Itt és most ezt tekintjük tartalomszolgáltatásnak. Minden más csak igen hasznos, szép és jó, de luxus, illetve fölösleges ballaszt. A teológiát, a teológia tartalmát kell szolgáltatni. A tartalom (az alapszövegek) és a hozzájuk elvezető segédszövegek révén, útján. És pontosan itt a probléma. Honnan vegyük őket, hogy szolgáltatni tudjuk aztán.

Említettük, hogy óvakodni tanácsos a kézikönyvektől. (Persze nem arra gondoltunk, hogy azokat ne szerezzük be. Jó, ha megvannak. De nélkülözhetők.) Említettük azt is, hogy probléma, mik, melyek az alapszövegek. Pedig rajtuk áll (vagy bukik) koncepciónk, elgondolásunk, gyűjteményünk. E sorok szerzője azt hiszi, hogy éppen itt tér el a hagyományos, klasszikus állománygyarapítás koncepciója és gyakorlata a – mostani értelemben vett – tartalomszolgáltatásától. A klasszikus állománygyarapítás alapszempontja formális (a szót ezúttal modern, nem arisztotelianus, középkori értelmében véve). Formális mindkét alapvető, egymással korrelációban lévő oldalát tekintve. Formális a kínálati és a keresleti oldalt nézve is. Formálisan megállapítható, akár gyűjtőköri szabályzatban is rögzíthető, hogy mely tudományok anyagát, mely diszciplínák szövegeit gyűjti a könyvtár, formálisan megállapítható, milyen műfajú (tudományos, ismeretterjesztő, kézikönyvszerű, monografikus stb.) anyagra van szükség. De formális az is, amikor felmérjük az igényeket, amikor kiszámítjuk, hogyan artikulálódik az olvasói tábor, formális mind az állománygyarapítás mennyiségét és mélységét tükröztető ESC (Existing Collection Strenght), mind a gyarapítás intenzitását bemutató, feltáró CCI (Current Collecting Intensity), mind a távlatokat kijelölő DCI (Desidered Collecting Intensity), formálisak a felhasználói igényelemzések módszerei, stb. És ez nem bírálat, jó, hogy azok. Muszáj azoknak, muszáj formálisnak, sőt erősen formalizálnak lenniük. A mi témánkhoz azonban nemcsak nem elegendőek, de néha egyenesen félrevezetőek.

Hosszan fejtegettük, a teológiáról általában szólva, hogy a teológia jelentőségét éppen az adja, hogy szoros szimbiózisban él, áll a kultúrával, a művelődés nyugati történetének nagy trendjeivel és kimagasló egycs produkcióival, hogy széles sáv található filozófia és teológia között, hogy épp e széles sáv okán olyigen szükséges egyáltalán odafigyelni a teológiára, annak anyagát gyűjteni. Nos, a kapcsolat visszafelé is érvényes kell legyen. Az lehet fontos a teológiában, amely részeseül, amely részét képezi a sávnak, amely – háttéranyagként, informálisan, mintegy titkosan – magyarázza a nyugati kultúra esúcsprodukcióit (nem teológiai esúcsprodukcióit), amely belekerül, amely szerves részét képezi a nem teológiai értelmiségi diskurzusoknak, amely belekerül a nem teológiai kézikönyvekbe is, amelyre hivatkoznak a nem teológusok is.

Ez bizonyonnyal tartalmi megközelítés és nem formális. Primitíven megfogalmazva ugyanezt, azt mondhatnánk, hogy nem azok a nagy teológusok, akiknek szövegeit tehát be kellene szereznünk állományunkba, akik a nagy kézikönyvekben a legtöbbit szerepelnek, akik egy-egy igazán teológiai téma (Isten, teremtés, kinyilatkoztatás, megváltás, kegyelem, egyház, szentségek, végső dolgok stb.) recens feldolgo-

zását elvégezték, akik a nagy monográfiákat megírták, hanem azok, akikre felfigyelt a nem teológiai világ is. Mert ez a világ figyel és igen érzékeny szeizmográf. Nekünk már csak rájuk kell figyelnünk, és akkor – legalább a nagyobb – tévedés biztosan kizárva. De nemcsak ezért érdemes így eljárni. Nemcsak a sznobizmus diktálja ezt így. Hisz – lehet – igaza van Joseph Ratzingernek (ma az egyházi Tanítóhivatal feje, és csak azért nem potenciális leendő pápa – sokáig az volt – mert mára már igen élemedett korú), aki híres-hírhedt könyvében (*Einführung in das Christentum*, München, 1968) azt fejtegette, hogy a mai teológus sokszor a Grimm-mese hőisére emlékeztet, aki aranyát – mert nehéznek találta – tehénre, majd libára, majd egy kavicsra cserélte, hogy végre attól is megszabaduljon, a patakba hajítván azt boldogan. Az ősi megszentelt kincstől megszabaduló modern és posztmodern teológusokkal természetesen többet foglalkozik az intellektuális diskurzus, mint az azt megőrzőkkel. De ez – a mi szempontunkból – közömbös. Az ősi kincs megtalálható a régiéknél. Hogy náluk, közülük ki a nagy, kinck a szövegei „törzsanyagok”, azt nem nekünk kell eldöntenünk, tudható az régóta. A mi dolgunk a még nem kanonizáltak (természetesen nem a szenttéavatás értelmében) kikerkászása, felderítése. Ehhez pedig épp a most említett diskurzus, valamint a sáv másik oldalán munkálkodók véleménye a kulcs és az útmutató.

Azt hiszem, ha egy olyan standard és alapos filozófiatörténet, mint Kurt Wuchterl műve (*Bausteine zu einer Geschichte der Philosophie des 20. Jahrhunderts*, Bern–Stuttgart–Wien, 1995) érdemben tárgyal néhány teológust (márpedig tárgyal, főfejezetekben és nem is néhányat), bizvást ezeket a teológusokat tekinthetjük a mérvadóknak, a számunkra és gyűjteményeink számára elsőrendűen fontosaknak. Tájékozódásunknak tehát – szerintem – valahol ezen a nyomvonalon érdemes haladnia.

A magyar könyvtáros számára azonban mutatkozik még néhány forrás. Nem épp örvendetes okokból. A magyarról sokszor elmondották már, hogy nem filozófikus alkat, nem bölcseelő természetű. Nos, bár ezt kevesen mondták, az is nyilvánvaló, hogy nem is teologizáló, nem is teológus alkat vagy természet. (Ellenpróbaként próbáljunk meg néhány világgraszoló magyar teológust felsorolni. Ugye nem igazán hosszú a névsor?) A magyar teológia tehát, szükségképp, befogadó természetű, ismertebb, gyakrabban publikáló, az értelmiségi diskurzusokban résztvevő teológusaink kénytelen-kelletlen arra figyelnek, ami *máshol* menő. És így az ő ujjmutatásaikra is figyelhetünk. Ők nem a kézikönyvek standard hivatkozásait ismétlik, ők az igaziakra ügyelnek. Nyomukban mi is azt tehetjük.

Akit azonban ez utóbbi gondolatmenetünk igazságáról netán nem sikerült meggyőznünk, azt arra kérnénk, gondolja meg a következőket. Homéroszról mondják, hogy az első és a legjobb volt. Nyilván nem fejez ki ez a mondás (jóllehet igazága vitán felül áll) semminemű általános igazságot, kivált nem törvényt. Tendenciát azonban bizonytal. A nagy teológiai irányzatok, a régivel szakító, az új paradigmát meghirdető teológusok – úgy tűnik – majdnem mindig jobbak, mint követőik (hogy ne mondjuk epigonjaik). A liberális teológiának nyilván nagyobb lángelmeje Schleiermacher, mint Harnack, a dialektikusnak Karl Barth, mint Brunner vagy Gogarten, az Isten halála teológiájának Sölle mint számos követője stb. Nem kell tehát túlonúl ódzkodni a divattól, az néha (szerintünk csaknem mindig) jobban talál, mint a pedáns utánanézés, eszmetörténeti bogarászás. Arról nem is szólva, hogy az úttörés, a paradigmarobbantás önmagában is érték, éppen nem lebec-

csülendő. Analógiák – a tudományok szinte minden területéről, azt hisszük, bő-
ségesen akadnak.

Végül, vigaszképpen is

Valószínűleg nem tévedtünk, amikor azt mondtuk, hogy a teológiára – állomá-
mányépítési szempontokból is – óhatatlanul figyelni kell. Hogy teológiai gyűjte-
mények kialakítására, számos okból, nagy szükség van. Talán nem túloztuk el a
nehézségeket sem, az azonban valószínű, hogy sok állománygyarapító könyv-
tárost elkeserítettünk. Még ezt is! Mintha eddig nem lett volna elég dolgunk,
mintha eddig nem kellett volna elég sok ismeretterületbe beolvasnunk magun-
kat, mintha eddig is nem lettünk volna túlterhelve. Az talán sovány vigasz lehet,
hogy maga a terrénum, épp újdonsága okán, épp azért, mert sajátos problémákat
vet fel, épp azért mert intellektuálisan nehéz feladat elé állít, egyben vonzó is kell
legyen. Az talán vigasztalóbb, hogy a terület nem is olyan nagy. Szerb Antal írja
A világirodalom története elején: „...nekem is bocsánatot kell kérnem merészsé-
gemért... Merészségemért, amellyel arra vállalkoztam, hogy egyedül írom meg
az egész világirodalom történetét. Megvallom, vállalkozásom engem is nem cse-
kély szorongással töltött el, főképpen munkám elején. De amint előrehaladtam,
fokozatosan valami megnyugvásféle fogott el. Írás közben jöttem rá ugyanis egy
különös felfedezésre: arra, hogy a világirodalom nem is olyan nagy. Ha szigorúan
csak azokat az alkotókat és alkotásokat vesszük számításba, akik és amelyek iga-
zán világirodalmi jelentőségűek, a végtelennel látszó anyag megdöbbentően
összezsugorodik. Az igazi világirodalom, azt lehetne mondani, elfér egy jól meg-
válogatott magánkönyvtárban, kötetei elhelyezhetők egy nagyobb terjedelmű dol-
gozószoba falai mentén. Ha valaki kora ifjúságától kezdve rendszeresen és fog-
lalkozásszerűen olvas, nell' mezzo, az emberélet útjának felére érve már el is
olvasta a világirodalom jó részét, anélkül hogy észrevette volna”. A teológia pedig
– terjedelemlre – hol van a világirodalomtól. És el sem kell olvasni. Csak állomá-
nygyarapítani és tartalomszolgáltatni. (VK)